

ضمانت اجرای حقوق مالکیت ادبی و هنری در حقوق ایران و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی

مریم شیخی *

چکیده: پس از شناسایی حقوق مالکیت ادبی و هنری مهم‌ترین عامل مکمل، تعیین ضمانت‌اجراهای مناسب و کارآمد برای جلوگیری از نقض حقوق و یا مجازات مرتکبین نقض می‌باشد. ضمانت‌اجراهای نقض حقوق مالکیت ادبی و هنری را می‌توان به صورتهای کیفری، مدنی، اداری و گمرکی مشاهده کرد که در قسوانسین راجع به مالکیت‌های ادبی و هنری در ایران و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی مرتبط از جمله موافقت‌نامه تریپس و موافقت‌نامه برن و عهدنامه کی‌رایت و ایپو آمده‌اند لیکن تفاوت‌هایی در به‌کارگیری و اولویت‌بندی ضمانت‌اجراهای کیفری و مدنی و اداری در قوانین ایران با موافقت‌نامه‌های بین‌المللی وجود دارد.

واژگان کلیدی: حقوق مالکیت ادبی و هنری، ضمانت اجرای کیفری، ضمانت اجرای مدنی، ضمانت اجرای اداری، موافقت‌نامه تریپس، موافقت‌نامه برن.

مقدمه

هر حقی که وارد قلمرو حقوق می‌شود چه آن را ناشی از ارادهٔ قانون‌گذار بدانیم (حقوق اعطایی) چه جزء لاینفک ذات انسانی و به مقتضای انسان بودن (حقوق طبیعی) برای تمامی افراد، یا عده‌ای خاص که در ارتباط با موضوع‌اند یا در حیطهٔ زمانی و مکانی‌ای قرار دارند، ایجاد تکلیف می‌کند، اما عدم رعایت این تکلیف یا تجاوز به حق امری است که بی‌شک در جامعه صورت می‌پذیرد. بدین‌سان تکمیل شناسایی حق، ایجاب می‌کند تجاوز به تکلیف رعایت حق نیز کنترل شود و این امر به واسطهٔ تعبیهٔ ضمانت اجراها میسر می‌شود.

بنابراین اولین گام در خصوص ایجاد یک حق، شناسایی آن از طریق یک سری سازوکارها، از جمله وارد کردن آن حق در قلمرو قانونی، ارائهٔ تعریف برای آن، تعیین قلمرو و حدود و ثغور آن، شناسایی حقوق مختلف منشعب از حق چه منشعب از ذات حق باشد چه حقوقی که قانون به آن حق اعطا می‌کند، می‌باشد. آنچه که مکمل و متمم این امر می‌باشد همانا ایجاد مانع در برابر این واقعیت عینی است که در مواردی ممکن است اشخاصی باشند که به این حق احترام نگذاشته و چه بسا به آن تجاوز نمایند، در اینجا است که بحث ایجاد ضمانت اجراهای قانونی و حقوقی در خصوص آن حق مطرح می‌شود.

برخی مواقع ممکن است این تجاوز به قدری شدید باشد که علاوه بر ورود خسارت (مادی و معنوی) به دارندهٔ حق، برخلاف نظم عمومی جامعه هم می‌باشد. بر این اساس در تعبیهٔ ضمانت اجرا می‌بایست قائل به دسته‌بندی شد.

از جمله اولین واکنشها تعبیهٔ ضمانت اجراهای کیفری در برابر تجاوزهایی است که به نظم عمومی ضربه می‌زنند. بعد از آن پیش‌بینی ضمانت اجرای مدنی، برای آن دسته از تجاوزاتی است که خسارت مالی به دارندهٔ حق وارد می‌سازند و بعد ضمانت اجرای گمرکی برای تجاوز در مقیاس وسیع تجاری

و ضمانت اجرای اداری می‌باشد.

با توجه به اهمیتی که مبحث ضمانت اجرا در حقوق دارد. می‌توان اذعان کرد که در شناسایی حقوق مالکیت فکری نیز مهم‌ترین جنبه، بعد از شناسایی این حق تعبیه ضمانت اجرای کافی، کارآمد و مناسب در قبال تجاوز به این حقوق است.

با عنایت به جدید بودن مطالعات راجع به حقوق مالکیت فکری و بالاخص ضمانت اجرای حقوق مالکیت فکری و علی‌رغم اهمیت بحث در متون قانونی و بین‌المللی راجع به مالکیت فکری در حقوق ایران تحقیقات چندانی راجع به موضوع انجام نشده است.

به واسطه اهمیت این مبحث و مغفول ماندن آن و مشکلات و کاستیهای موجود در متون قانونی مقاله حاضر به بررسی ضمانت اجراها در حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری، پرداخته است. در فصول مختلف این تحقیق ضمانت اجرای کیفری، مدنی و اداری مالکیت ادبی و هنری در حقوق ایران و موافقت‌نامه تریپس و برخی موافقت‌نامه‌های بین‌المللی مرتبط با موضوع را بررسی خواهیم کرد.

موافقت‌نامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی^(۱) (تریپس) ضمیمه شماره یک موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت^(۲) (گات) مصوب ۱۹۹۴ کامل‌ترین موافقت‌نامه موجود در زمینه حقوق مالکیت معنوی است که پذیرش و عمل به آن به عنوان پیش‌شرط اولیه برای الحاق به سازمان تجارت جهانی محسوب می‌شود و در ماده ۲ آن کل مواد موافقت‌نامه برن در حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و کنوانسیون پاریس در حمایت از مالکیت صنعتی، لازم‌الاجرا شناخته شده است.

1. Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPs)

2. The General Agreement on Tariffs And Trade (GATT)

کنوانسیون برن اولین و قدیمی ترین معاهده بین المللی در زمینه حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری می باشد که در تاریخ ۹ سپتامبر ۱۸۸۶ در برن تصویب شد. آخرین اصلاحات آن در سال ۱۹۷۱ در پاریس^(۱) انجام گرفت که به مصوبه پاریس هم معروف است و هدف از آن همگام شدن کنوانسیون با تحولات سریع تکنولوژیکی و ایجاد مقررات ترجیحی برای کشورهای در حال توسعه بود و متأسفانه کشور ایران هنوز به آن ملحق نشده است.

به طور کلی ضرورت وجود ضمانت اجرا در حقوق از تفاوت بنیادین بین اخلاق و حقوق سرچشمه می گیرد که در اولی تنها وجدان افراد است که ضامن رعایت حق دیگری است و در دومی سزادهی و قابلیت اجبار ضامن بقای نظم و حقوق افراد است. [۳:۵۰]

علاوه بر این اصل کلی که حقوق مالکیت فکری نیز از آن مستثنی نمی باشد الزامات دیگری نیز راجع به وجود ضمانت اجرا در حقوق مالکیت های فکری وجود دارد. از جمله ضرورت های ناشی از الزامات اقتصادی، همچون جذب سرمایه گذاری خارجی صحیح است. ضرورت الحاق به سازمان تجارت جهانی و الحاق به موافقت نامه تریپس [۶:۲۰] و [۹:۲۲-۲۳] و ضرورت های ناشی از الزامات بین المللی ایران به واسطه عضویت در کنوانسیون های مهمی چون میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۹۶۶ مجمع عمومی سازمان ملل و کنوانسیون پاریس ۱۸۸۳.

گرچه ضمانت اجراهای غیررسمی همچون فرهنگ سازی راجع به احترام به حقوق فکری و پیشگیرها و تدابیر فنی در محصولات و آثار فکری نیز می تواند تا حدود زیادی موجب حفظ حقوق صاحبان حق گردد و در اولویت

.....
1. Bern Convention for the protection of literary and artistic works (Paris Text 1971)

است اما نمی‌توان صرفاً به استفاده از آنها بسنده کرد. در مرحله دوم و توسل به حقوق نیز باید قائل به طبقه‌بندی شد، استفاده از ضمانت اجرای مدنی و الزام به جبران خسارت و ضمانت اجرای اداری و مجازات‌های صنفی اولویت دارد و با عدم کارایی ضمانت اجرای بالا و در موارد مهم و یا ارتکاب عمدی جرائم علیه حقوق فکری توسل به ضمانت اجرای کیفری می‌تواند به کار گرفته شود. (۲:۱۵۱ و ۱۴:۸۰)

در ضمانت اجرای کیفری نیز استفاده از جزای نقدی به جهت خنثی کردن هدف مجرم باید در اولویت قرار گیرد، چرا که جرائم علیه حقوق فکری اغلب به مقاصد مالی صورت می‌گیرد و در نهایت به عنوان آخرین راه‌حل باید از حبس استفاده شود.

۱. ضمانت اجرای مدنی

۱-۱. ضمانت اجرای مدنی در قوانین و اسناد داخلی

مهم‌ترین عاملی که باعث شد تا ضمانت اجرای مدنی و الزام به جبران خسارت به عنوان یکی از مؤثرترین و پرکاربردترین ضمانت اجراها در عرصه حقوق مالکیت فکری به کار گرفته شود این بود که در اکثر تخلفات مربوط به کپی‌رایت به خصوص در حقوق مادی انگیزه مرتکب نقض حق، به دست آوردن نفع مالی بود. اتفاقاً در بسیاری از موارد با صرف کمترین هزینه مالی بیشترین منفعت نصیب متجاوزان می‌شد و بدین سان بهترین ضمانت اجرا در برخورد با آنان جبران خسارت زیان‌دیده بود تا اینکه با انگیزه اصلی مرتکب مقابله گردیده و خسارت زیان‌دیده نیز جبران شود.

در واقع با به کار گرفتن این عامل با یک عمل دو هدف پوشش داده می‌شد هم زیان فرد زیان‌دیده جبران می‌شد و هم انگیزه ارتکاب اعمال نقض‌آمیز از مرتکب گرفته می‌شد لذا این امر به نحوی عامل بازدارندگی نیز داشت و به خاطر همین مزایا است که امروزه در اکثر کنوانسیون‌های بین‌المللی و قوانین

ملی توصیه به استفاده از مسئولیت مدنی و جبران خسارت شده و در قوانین داخلی نیز از این ضمانت اجرا بیشتر از همه موارد استفاده شده است. حتی در جایی که لطمه ناشی از نقض حق به عموم جامعه وارد شده و برای آن ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی شده نمی‌توان غافل از جبران خسارت فرد زیان‌دیده شد^(۱) در اکثر قوانین از جبران خسارت در کنار به کارگیری ضمانت اجرای کیفری استفاده شده است. علاوه بر اینکه جبران خسارت زیان‌دیده در نقض حقوق مادی وی به عنوان یک ابزار مفید و کارآمد استفاده می‌شود، در نقض حقوق معنوی او نیز مؤثرترین امر استفاده از جبران خسارت می‌باشد، چرا که اولاً تجاوز به حقوق معنوی شخص امری است که در اکثر موارد مضر به اجتماع و نظم عمومی تلقی نمی‌شود، بلکه غالباً جنبه شخصی دارد و در ثانی به جز توسل به جبران خسارت پولی معمولاً راهی برای جبران نقض حقوق معنوی نیست مگر آنکه همراه با آن از ابزاری چون الزام به عذرخواهی در مطبوعات، یا درج مفاد حکم در جراید و یا امثال آن استفاده شود.

قبل از ورود به بحث قوانین شاید پرداختن به شرایط دعوای مدنی و الزام به جبران خسارت امری لازم باشد. در دعوای الزام به جبران خسارت و مسئولیت مدنی باید سه شرط موجود باشد:

الف - نقض حق: یعنی ابتدا باید نقض یکی از حقوق شناخته شده به موجب قانون صورت پذیرد.

ب - ورود خسارت: باید به مدعی نقض حق، ضرر وارد شود ضرر یا خسارت نیز قابلیت تعریف ماهوی ندارد و اکثراً آنچه که مطرح می‌شود این است که ضرر ضد نفع است. [۳۱۰-۲۴۱:۷] نکته حائز اهمیت این است که

۱. برای نمونه می‌توان از جبران ضرر و زیان ناشی از جرم نام برد که در ماده ۹ قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸ مطرح گردیده است، نام برد.

ضرر مورد نظر در تحقق مسئولیت مدنی، ضرر شخصی است و نه ضرر نوعی که آن را منبعث از عمل نوعاً زیانبار می‌دانند، لذا ضرر را باید با توجه به اوضاع و احوالی که خواهان دارد سنجید و نه به طور کلی.

ضرر همان‌طور که اشاره شد هم می‌تواند به حقوق مادی وارد شود و هم به حقوق معنوی. نقض حق نشر، حق ترجمه، حق عرضه به عموم، حق اجرای اثر به صورت نمایش و... که جزء حقوق مادی هستند موجب ضرر به حقوق مادی است و نقض حقوقی چون حق حرمت نام و عنوان پدیدآورنده، نام و عنوان خود اثر و نشان ویژه اثر و... جزء موارد نقض حقوق معنوی می‌باشند.

تجاوز به هر دو جنبه حقوق می‌تواند، خسارت مادی یا ضرر معنوی به وجود آورد و ملازمه‌ای وجود ندارد که تجاوز به حقوق معنوی، موجب خسارت معنوی و تجاوز به حقوق مادی موجب ضرر مادی شود. ضرر معنوی هم بر دوگونه است: خسارت وارد به شخصیت و صدمات روحی و عاطفی^(۱) که در تجاوز به حقوق مالکیت فکری بیشتر حالت اول روی می‌دهد به عنوان مثال حرمت نام و عنوان پدیدآورنده که از آن به حق ولایت بر اثر تعبیر می‌شود. [۱۱:۲۵۰] انتشار اثر بدون نامی که مورد درخواست پدیدآورنده بوده مثلاً، او خواسته عنوان دانشگاهی وی آورده شود اما نیامده است. این امور مصداق تجاوز به حقوق معنوی است که موجب ضرر معنوی می‌شود. [۱۱:۲۵۰]

۱. براساس حقوق کیفری ایران (ماده ۹ ق.آ.د.ک) ضرر و زیانهای معنوی ناشی از جرم قابل استناد نیست. اما بر اساس ماده ۱۰ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹/۲/۷: کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد شود می‌تواند از کسی که لطمه وارد آورده است جبران زیان مادی و معنوی خود را بخواهد. هرگاه اهمیت زیان و نوع تقصیر ایجاب نماید دادگاه می‌تواند در صورت اثبات تقصیر علاوه بر صدور حکم به خسارات مالی حکم به رفع زیان از طریق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و اشغال آن نماید.

ضرر مادی نیز خود بر دو نوع است؛ یا خسارت مالی وارد شده یا عدم النفع محقق شده است. در حالت اول مشکلی جهت احقاق حق و الزام به جبران خسارت وجود ندارد، اما در حالت دوم در حقوق ما بحث و گفت‌وگو بسیار است. صرف‌نظر از تمام بحثهای ماهوی در خصوص عدم مشروعیت خسارت عدم‌النفع که از حوصله بحث ما خارج است وضعیتی که اخیراً در این باب ایجاد شده است به واسطه تصویب ماده ۹ آیین دادرسی کیفری است که گرفتن خسارت عدم‌النفع را مشروع دانسته، از سوی دیگر تصویب ماده ۵۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی چند ماه بعد از قانون فوق می‌باشد که در آن خسارت عدم‌النفع نامشروع دانسته شده و از دیگر سو در ماده ۴۹ قانون ثبت علائم و اختراعات عدم‌النفع قابل مطالبه است که البته قسمت اخیر در جای خود بررسی خواهد شد.

راجع به دو ماده بالا بحثهای زیادی شده است (۸:۵۴) که نظرات و تحلیل‌های ارائه شده در خصوص خسارت عدم‌النفع و دریافت آن، در حقوق مالکیت فکری و بالاخص حقوق مالکیت ادبی و هنری، که قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان در خصوص دریافت یا عدم دریافت آن ساکت است، می‌تواند به کار آید.

در بند ۲ ماده ۲۷ لایحه حمایت از مؤلفان و مصنفان نیز جبران ضرر مادی آمده است و به عدم‌النفع اشاره‌ای نشده است. یک تفسیر که از این دو ماده می‌شود آن است که قانون‌گذار بعد از اینکه به اشتباه، در قانون آیین دادرسی کیفری خسارت عدم‌النفع و دریافت آن را تجویز نمود در قانون آیین دادرسی مدنی که آخرین اراده قانون‌گذار است این امر جبران گردید و لذا ماده ۵۱۵ در حال حاضر قابل اجرا بوده و به هیچ‌وجه عدم‌النفع در نظام فعلی ما قابل دریافت نیست. نظر دیگر این است که در ماده ۹ قانون آیین دادرسی کیفری خسارت عدم‌النفع صرفاً در مورد خسارات ناشی از جرم قابل دریافت است و این امر استثناً بر اصل عدم دریافت خسارت عدم‌النفع بوده و قابل تفسیر

برای موارد دیگر نمی‌باشد و ماده ۵۱۵ نیز که خسارات عدم‌النفع را قابل دریافت نمی‌داند در باقی موارد خسارات جاری است، پس در حقوق ما به جز خسارات ناشی از جرم، عدم‌النفع قابل مطالبه نیست. صرف‌نظر از تحلیل نظریات فوق‌الذکر، آنچه که فعلاً نظر اکثریت است، عدم حق مطالبه خسارت عدم‌النفع جز در مورد خسارات ناشی از جرم، می‌باشد.

شرط سوم طرح دعوی وجود رابطه سببیت بین نقض حق و ورود خسارت از جانب شخص مدعی علیه است که مدعی باید آن را ثابت کند. مدعی یا شخص ذی‌نفع یا خود پدیدآورنده است یا منتقل‌الیه که پدیدآورنده حقوق خویش را به وی منتقل کرده است. در صورت مرگ پدیدآورنده، وراث وی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در مورد آثاری که مدت حمایت از آن تمام شده است.

در مورد حقوق معنوی در آثار ادبی و هنری هم ذی‌نفع خود فرد است چراکه به تصریح قانون این حقوق قابل انتقال نیست (ماده ۴ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان)

۱-۱-۱. قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸/۱۰/۱۱)^(۱)

ماده ۲۸ این قانون مقرر داشته هرگاه متخلف از این قانون شخص حقوقی باشد. علاوه بر تعقیب جزائی شخص حقیقی مسئول که جرم ناشی از تصمیم او باشد، خسارات شاکی خصوصی از اموال شخصی حقوقی جبران خواهد شد.

در خصوص این ماده ۳ نکته حائز اهمیت است؛ اولاً بر خلاف روند کلی که در موافقت‌نامه تریپس و اکثر کنوانسیونها هست و همچنین تقدم ضمانت

۱. برای اطلاعات بیشتر در زمینه این قانون، رجوع کنید: الهی (فرج‌الله)، حقوق پدیدآورندگان،

اجرای مدنی بر ضمانت اجرای کیفری، در قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان از ضمانت اجرای کیفری بیشترین استفاده شده است و اکثر تخلفات مقید به حبس و جریمه نقدی گردیده است.

ثانیاً: در ماده ۲۸ نیز که استفاده از جبران خسارت تجویز شده است. این امر به عنوان یک ضمانت اجرای تکمیلی در کنار ضمانت اجرای کیفری آورده شده است و حتی می توان گفت که در اینجا حکم به جبران خسارت به عنوان ضمانت اجرا و با این هدف معین نگردیده است، بلکه مقصود جبران خسارت ناشی از جرم بوده است.

ثالثاً: در هیچ ماده‌ای از این قانون از حکم به جبران خسارت و الزام به جبران ضرر به عنوان ضمانت اجرای مستقل استفاده نشده است^(۱) گویا در نظر تدوین‌کنندگان این قانون کارآیی این امر به مراتب پایین‌تر از ضمانت اجرای کیفری بوده است.

۱-۱-۲. قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی

ماده ۷ این قانون مقرر داشته است اشخاصی که خلاف مواد ۱ و ۲ و ۳ قانون که حقوق مختلف دارندگان حق را بر شمرده است، عمل کنند علاوه بر تأدیبه خسارت شاکی خصوصی به حبس جنحه‌ای از سه ماه تا یک سال محکوم خواهند شد.

بر اساس ماده ۸ در صورتی که متخلف صرفاً شخص حقوقی باشد علاوه بر تعقیب جزائی شخص حقیقی مسئول که جرم ناشی از تصمیم او باشد خسارات شاکی خصوصی از اموال شخص حقوقی قابل جبران است. و اگر اموال شخص حقوقی تکافو نکند ما به التفات از اموال شخص حقیقی مسئول جبران می شود.

نکته جالب توجه آن است که در این قانون به همان ترتیب قانون حمایت

۱. بر این اساس، در این زمینه بایستی از قانون مسئولیت مدنی استفاده کرد.

از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان عمل گردیده و از ضمانت اجرای مدنی به طور مستقل استفاده نشده است. و همان طور که گفته شد این امر از نکات برجسته تفاوت حقوق ایران و موافقت‌نامه تریپس می‌باشد که لازم است در صورت تصمیم ایران به الحاق به آن و یا حتی در غیر این صورت به دلیل منطقی تر و صحیح‌تر بودن قواعد موجود در تریپس با استفاده از الگوپردازی از سیستم آن، اصلاحات قانونی در راستای آن صورت پذیرد.

۱-۱-۳. قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای
۱۳۷۹/۱۰/۴^(۱)

ماده ۱۳ این قانون مقرر داشته است «هرکس حقوق مورد حمایت از این قانون را نقض نماید علاوه بر جبران خسارت به حبس از ۹۱ روز تا ۶ ماه و جزای نقدی از ۱۰ میلیون تا ۵۰ میلیون ریال محکوم می‌گردد. و خسارت شاکی خصوصی از اموال شخص مرتکب جبران می‌گردد.

علاوه بر وجه شباهت ماده ۱۳ قانون مذکور با قوانین دیگر، تفاوت دیگری که بین این قوانین و موافقت‌نامه تریپس وجود دارد آن است که در تمامی قوانین ما بدون هیچ گونه تفکیکی نقض هر مورد از حقوق مورد حمایت قانون دارای ضمانت اجرای کیفری است. حتی نقض هر حقی به یک درجه از ضمانت اجرا مقید شده و تنها مزیتی که وجود دارد این است که ضمانت اجرای کیفری تعیین شده دارای حداقل و حداکثری است که قاضی می‌تواند با استفاده از شدت و ضعف عمل ناقض حق، از حداقل و حداکثر تعیین شده در جهت احقاق حق بهتر و رعایت عدالت استفاده کند.

به هر حال این نکته مهم باید مورد توجه قانون‌گذار باشد که توسل بی‌رویه و بی‌حد و حصر به ضمانت اجرای کیفری علاوه بر مشکلات ناشی

۱. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه رک: صادقی نشاط (امیر)، حمایت از حقوق پدیدآورندگان

نرم افزارهای کامپیوتری، انتشارات سازمان برنامه و بودجه کشور، ۱۳۷۶.

از تورم قوانین کیفری باعث ایجاد مشکلات تبعی عظیم ناشی از زندانی کردن افراد به دلایل بی اهمیت و غیر ضروری خواهد شد. در حالی که دیدیم در موافقت نامه تریپس کاملاً عکس این روند حاکم است و برعکس استفاده از ضمانت اجرای مدنی بسیار است. به هر حال امید است که قانونگذاران محترم در روند اصلاح قوانین در آینده این نکته مهم را مورد توجه قرار دهند.

۱-۴. قانون مسئولیت مدنی

ماده ۱ این قانون مقرر داشته «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارתי یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد شده است لطمه وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارات ناشی از عمل خویش خواهد بود.

علاوه بر این ماده مواد ۸ و ۱۰ این قانون نیز می تواند در تجاوز به حقوق معنوی پدید آورندگان آثار فکری در صورت عدم کارآیی قوانین مرتبط با آنها یا به عنوان مستندات تکمیلی مورد استفاده قرار گیرد. ماده ۸ مقرر می دارد: «کسی که در اثر تصدیقات یا انتشارات مخالف واقع به حیثیت و اعتبارات و موقعیت دیگری زیان آورد مسئول جبران آن است». و ماده ۱۰ نیز مقرر داشته: «کسی که به حیثیت و اعتبارات شخصی یا خانوادگی او لطمه وارد می شود می تواند از کسی که لطمه وارد آورده است جبران زیان مادی و معنوی خویش را بخواهد. هرگاه اهمیت زیان و نوع تقصیر ایجاب نماید دادگاه می تواند در صورت اثبات تقصیر علاوه بر صدور حکم به خسارات مالی حکم به رفع زیان از طریق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جرائد و امثال آن بنماید».

قسمت دوم ماده ۱ از هر حق دیگری که به موجب قانون به وجود آمده باشد حمایت به عمل می آورد و یکی از مهم ترین حقوق شناخته شده، حقوق مادی و معنوی مؤلفان و مصنفان و هنرمندان است. از این ماده می توان به

عنوان یک مستند تکمیلی در جایی که قوانین خاص برای استناد وجود دارد استفاده کرد و در مواردی نیز که مستند قانونی وجود ندارد و یا کافی نیست به صورت مستقل ماده ۸ و ۱۰ بیشتر می‌تواند در موارد نقض حقوق معنوی به کار رود.

۱-۱-۵. قانون تجارت الکترونیکی (۱۳۸۳/۱۰/۱۷)

در این قانون ضمانت اجرای مواد ۶۱ و ۶۲ راجع به نقض حق مؤلف در بستر مبادلات الکترونیکی در ماده ۷۴ آمده است و متأسفانه در این ماده فقط به تعیین ضمانت اجرای کیفری بسنده شده و به جبران خسارت زیان‌دیده تصریح نگردیده است. اما باب پنجم این قانون با عنوان «جبران خسارت» یک سری مقررات کلی دارد که می‌توان در خصوص نقض حق مؤلف، جبران خسارت را به موجب آن خواستار شد. ماده ۷۸ مقرر می‌دارد: «هرگاه در بستر مبادلات الکترونیکی در اثر نقض یا ضعف سیستم مؤسسات خصوصی و دولتی، به جز در نتیجه قطع فیزیکی ارتباط الکترونیکی، خسارتی به اشخاص وارد شود مؤسسات مزبور مسئول جبران خسارت وارده می‌باشند مگر اینکه خسارات وارده ناشی از فعل شخصی افراد باشد که در این صورت جبران خسارت بر عهده این اشخاص می‌باشد.

۱-۱-۶. قانون مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می‌نمایند (۱۳۷۳/۱۱/۲۴)

ماده ۱ این قانون راجع به افرادی که فعالیت غیرمجاز در امور سمعی و بصری دارند علاوه بر مجازاتهای مقرر شده در جایی که حقوق صاحبان حق تضییع شده است، پرداخت خسارات وارده را نیز مقرر کرده است.

۱-۱-۷. پیش‌نویس قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان

در بند ۱ ماده ۲۷ پیش‌نویس اولیه قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان جبران خسارت مدنی پیش‌بینی شده است. بر طبق این بند «مالک حقوق حمایت شده در این قانون که به حقوق وی تجاوز شده است، مستحق زیان‌هایی است

که در نتیجه تجاوز به حقوق خود متحمل شده است و همچنین می‌تواند هزینه‌های ناشی از تجاوز از جمله هزینه‌های دادرسی را از شخص متجاوز دریافت نماید».

۲-۱. ضمانت اجرای مدنی موجود در موافقت‌نامه تریپس و کنوانسیون برن راجع به مالکیت ادبی و هنری

۱-۲-۱. کنوانسیون برن

ماده ۵ کنوانسیون محل اجرای حقوق، که در کل کشورهای عضو اتحادیه است، را بیان می‌دارد و در بند ۲ مقرر می‌دارد: «بهره‌مندی و برخوردارگی از این حقوق روش خاصی ندارد و کاملاً جدا از حمایت‌هایی است که کشورهای خواستگاه این نوع آثار از تولیدکنندگان آن به عمل می‌آورند.

نتیجتاً جدا از موارد بیانیه، گستردگی این حمایت، یعنی پرداخت خسارت به مؤلف برای پشتیبانی از حق، منحصرأً تحت تأثیر قوانین کشوری است که این پشتیبانی را بر عهده دارد».

لذا می‌بینیم که کنوانسیون برن یکی از موارد اصلی و مهم حمایت از حقوق فکری پدیدآورندگان را تعیین خسارات برای نقض حقوق آنها می‌داند. ولیکن تشخیص اینکه در کدام موارد می‌بایست از این مؤلفه مهم استفاده کرد را بر عهده قوانین ملی می‌گذارد.

۲-۲-۱. موافقت‌نامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (تریپس) در موافقت‌نامه تریپس مهم‌ترین ضمانت اجرای توصیه شده و به کار رفته الزام به جبران خسارت می‌باشد که در مواد مختلف قسمت سوم، که مربوط به اجرای حقوق است به دفعات آمده است.

ماده ۴۱ که مربوط به تعهدات کلی اعضاست، اولین اقدام مؤثر علیه هر ناقض حقوق مالکیت فکری را تدارک و وسایل جبران خسارت سریع برای جلوگیری از نقض و وسایل جبران خسارتی که مانع نقض بیشتر شود می‌داند. و بخش دوم در تعهدات کلی که عنوان آن «رویه‌ها و وسایل جبران

خسارت حقوقی و اداری» است نشان می‌دهد که این موافقت‌نامه نیز اولین و مؤثرترین راه حمایت علیه نقض را استفاده از روشهای حقوقی و جبران خسارت می‌داند.

ماده ۴۵ با عنوان «خسارت» دو بند دارد که مقرر می‌دارد: «۱- مقامات قضائی از این اختیار برخوردار خواهند بود که به نقض‌کننده یک حق مالکیت معنوی دستور دهند که به دارنده این حق خسارت کافی برای زیان وارده به او در نتیجه نقض این حق توسط شخص نقض‌کننده‌ای که می‌دانسته یا دلایل معقول در اختیار داشته تا بداند در فعالیتی متضمن نقض یک حق مالکیت معنوی درگیر است، پردازد؛ ۲- مقامات قضائی از این اختیار برخوردار خواهند بود که به نقض‌کننده یک حق مالکیت معنوی دستور دهند که هزینه‌های دارنده حق از جمله حق‌الوکاله را پردازد. اعضا می‌توانند در موارد مقتضی به مقامات قضائی اجازه دهند امر به جبران منافع یا پرداخت خسارات از پیش تعیین شده حتی در مواردی نمایند که نقض‌کننده نمی‌دانسته یا دلایل معقول در اختیار نداشته که بداند در فعالیتی متضمن نقض یک حق مالکیت معنوی درگیر است.

در ابتدا باید اصل جبران خسارت به عنوان یک ضمانت اجرای نقض حق وارد قلمرو حقوقی و قانونی یک کشور بشود و مقامات قضائی نیز به موجب همان قوانین حق داشته باشند که حکم به جبران خسارت نمایند. در حالی که عبارت بند به گونه‌ای تدوین شده است که این مفهوم به روشنی از آن قابل دریافت نمی‌باشد.

پس می‌بینیم که در موافقت‌نامه تریپس نیز به مانند معاهده برون ضمانت اجرای مدنی از جایگاه مهمی برخوردار است لیکن در موافقت‌نامه تریپس این امر با صراحت و وضوح بیشتری بیان شده است.

تفاوتی که این ماده با سیستم حقوقی ما دارد آن است که در سیستم حقوقی ما مسئولیت مدنی سه شرط دارد؛ خسارت، رابطه سببیت و تقصیر.

ماده ۹۵۳ ق.م.تقصیر را اعم از تعدی و تفریط می‌داند و در ماده ۹۵۲ و ۹۵۱ معنی تعدی و تفریط تعریف شده است که از هیچ کدام معنی عامدانه عمل کردن، برداشت نمی‌شود در حالی که در این موافقت‌نامه شرط الزام به جبران خسارت، علم به نقض حق و نقض عامدانه می‌باشد لیکن در حقوق ما حتی همین علم نیز لازم نیست و اگر رابطه سببیت بین فعل شخص و ضرر احراز شود همین کافی است. البته در بند دو به طور استثنایی پذیرفته شده است در جایی که ناقض حق جاهل بوده است نیز الزام به جبران خسارت در موارد مقتضی وجود داشته باشد. مفهوم دیگری که در این ماده وجود دارد «دلایل معقول برای علم به نقض حق» است که به عنوان یک معیار مساوی با عمد و یکی از شرایط الزام به جبران خسارت مطرح شده است در حالی که این مورد نیز در حقوق ما وجود ندارد.

ماده ۴۶ نیز در مبحث خسارت مقرر می‌دارد: «به منظور جلوگیری مؤثر از نقض، مقامات قضائی از این اختیار برخوردار خواهند بود که دستور دهند کالاهایی که به تشخیص آنها حقوق مالکیت معنوی در مورد آنها بدون هیچ نوع جبرانی نقض شده است، خارج از کانالهای تجاری به گونه‌ای مصرف شود که به دارنده این حقوق زیان وارد نشود یا در صورت عدم مغایرت با الزامات قانونی موجود کالاهای مزبور معدوم شوند.

مقامات قضائی همچنین از این اختیار برخوردار خواهند بود که دستور دهند مواد و ابزارهایی که در نقض حق، بدون هیچ جبرانی بیش از همه کاربرد داشته‌اند، خارج از کانالهای تجاری به گونه‌ای مصرف شوند که خطرات نقض بیشتر به حداقل کاهش یابد.

مقررهای شبیه به معدوم ساختن کالاهای مشمول نقض حق که در قسمت جبران خسارت در موافقت‌نامه تریپس آمده است در بند ۲ ماده ۲۷ قانون حمایت مؤلفان و مصنفان با عنوان امحای آثار و انهدام در قسمت ضمانت اجرای مدنی آمده است.

در حالی که استدلال می‌شود که امحا و انهدام جزء ضمانت اجرای کیفری بوده و با مسئولیت مدنی و ضمانت اجرای مدنی همخوانی ندارد. ولیکن می‌بینیم که در موافقت‌نامه تریپس نیز معدوم کردن در قسمت ضمانت اجرای مدنی آمده است.

۲. ضمانت اجرای کیفری

۱-۲. ضمانت اجرای کیفری حقوق مالکیت ادبی و هنری در قوانین و اسناد داخلی^(۱)

۱-۱-۲. قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان^(۲)

در این قانون مواردی در خصوص ضمانت اجرای کیفری نقض حقوق مالکیت ادبی و هنری آمده است که به طور کلی به ۴ قسمت قابل تقسیم می‌باشد:

الف: ضمانت اجرای نقض حق از سوی شخص حقوقی؛

ب: ضمانت اجرای نقض حقوق مادی؛

ج: ضمانت اجرای نقض حقوق معنوی؛

د: ضمانت اجرای نقض حقوق مادی و معنوی توأم.

الف: ضمانت اجرای کیفری نقض حق از سوی شخص حقوقی: در ماده ۲۸ این قانون آمده است «در صورتی که متخلف از این قانون شخص حقوقی باشد علاوه بر تعقیب جزائی شخص حقیقی مسئول که جرم ناشی از عمل وی باشد خسارات شاکی خصوصاً از اموال شخص حقوقی جبران خواهد شد و در صورتی که اموال شخص حقوقی به تنهایی تکافو نکند ما به‌التفاوت از

۱. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه ر.ک: الستی (ساناز)، حقوق کیفری مالکیت ادبی و هنری، نشر میزان، تهران بهار ۱۳۸۲.

۲. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه ر.ک: ماچیانی (بهرام)، حمایت کیفری از حقوق پدیدآورندگان ادبی و هنری، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.

اموال مرتکب جرم جبران می‌شود».

نکته‌ای که در این قانون وجود دارد این است که به صراحت مسئولیت کیفری برای شخص حقیقی را نیاورده است. اما در ماده ۲۸ به وضوح مسئولیت کیفری برای شخص حقوقی مقرر کرده، به نظر می‌رسد این امر از آن جهت است که در مسئولیت کیفری شخص حقیقی در صورت ارتکاب جرم هیچ شک و شبهه‌ای وجود ندارد و این مسئولیت شخص حقوقی است که مورد بحث و چالش بوده است و لذا قانون به آن تصریح کرده است تا شبهه‌ای در این خصوص پیش نیاید.

ب: نقض حقوق مادی: ماده ۲۳ مقرر داشته «هر کس تمام یا قسمتی از اثر دیگری را که مورد حمایت این قانون است به نام خود یا به نام پدیدآورنده بدون اجازه او و یا عالماً به نام شخص دیگری غیر از پدیدآورنده نشر یا پخش یا عرضه کند به حبس تأدیبی از ۶ ماه تا ۳ سال محکوم خواهد شد».

بدیهی است که حقوق مربوط به نشر، پخش و عرضه اثر حقوقی هستند که ما به ازای مالی در قبال آن می‌توان دریافت کرد و اعمال آن نیز وابسته به شخصیت مؤلف و پدیدآورنده نیست و جزء حقوق مالی محسوب می‌شوند. در یک قسمت از ماده آمده است به نام خود و یا... و همچنین... عالماً عامداً به نام شخص دیگر غیر از پدیدآورنده...؛ حق بر نام و اینکه نام خود پدیدآورنده بر روی اثر باشد جزء حقوق معنوی پدیدآورنده می‌باشد که غیر قابل انتقال و غیر قابل اسقاط است. پس ملاحظه می‌شود که این ماده در مورد حقوق معنوی نیز مصداق دارد اما منظور و هدف اصلی، مجازات نشر و پخش و عرضه اثر است چه به نام خود پدیدآورنده یا دیگری یا ناشر غیر مجاز باشد، بنابراین مجازات فقط برای تجاوز به حق مادی است نه حق معنوی و اگر تجاوز به حق معنوی در کنار حق مادی وجود داشت، مصداق تعدد معنوی است که باید برای نقض حقوق معنوی نیز مجازاتی علاوه بر مجازات ماده ۲۳ در نظر گرفت.

ج: نقض حقوق معنوی: ماده ۲۵ و ۲۶ قانون حمایت مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ضمانت اجرای مواد ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ می‌باشد. ماده ۱۷ نام و نشان و عنوان ویژه اثر را حمایت می‌کند، ماده ۱۸ در خصوص اجازه استفاده و یا اقتباس از اثر، ماده ۱۹ تغییر و تحریف در اثر و ماده ۲۰ در خصوص اطلاعات مدیریت حقوق مثل دفعات چاپ، تعداد نسخ، شماره مسلسل، تاریخ و نام چاپخانه می‌باشد.

ماده ۲۵ تجاوز به این حقوق را در جایی که خود پدیدآورنده اثر زنده است مستلزم حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال دانسته است و ماده ۲۶ راجع به تجاوز به حقوق معنوی آثاری است که مدت حمایت از آن منقضی شده است و شکایت در مورد تجاوز به این حقوق را بر عهده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی قرار داده است.

د: نقض توأمان حقوق مادی و معنوی: ماده ۲۳ مقرراتی در این مورد دارد با این توضیح که مجازات ماده ۲۳ صرفاً در خصوص نشر و پخش و عرضه است و تجاوز به نام پدیدآورنده اگر صورت بگیرد تابع قواعد تعدد بوده و مجازات جداگانه دارد. [۵:۱۶] ماده ۲۴ نیز در خصوص چاپ و پخش و نشر اثر ترجمه است، ترجمه گرچه یک اثر فرعی از اثر اولیه است اما خود نیز دارای حمایت است لذا پدیدآورنده ترجمه نیز دارای حقوق مادی و معنوی است.

تفسیری که در خصوص ماده ۲۳ ارائه شد به نظر می‌رسد که در این ماده نیز صادق باشد البته عدم ذکر... به نام پدیدآورنده... در این ماده شاید مانع از این تفسیر باشد چراکه در ماده ۲۳ عبارت ماده بدین صورت بود «به نام خود یا پدیدآورنده بدون اجازه یا به نام دیگری»... اما در اینجا «به نام خود یا دیگری» آمده است. در واقع عبارت به نام پدیدآورنده در ماده ۲۳ حاکی از این بود که صرفاً نشر و پخش و عرضه بدون اجازه دارای مجازات است حتی اگر نام پدیدآورنده اثر نیز آمده باشد. اما در ماده ۲۴ این امر ذکر نشده است در واقع در اینجا تجاوز توأماً به حقوق مادی و معنوی است. از یک طرف اثر

بدون اجازه مؤلف به نام شخص متجاوز یا شخص دیگر چاپ شده که این امر تجاوز به حقوق معنوی است و از طرف دیگر نشر و چاپ اثر که اجازه چاپ و نشر از حقوق مادی صاحب اثر می‌باشد و بدون اجازه او صورت گرفته دو جرم در ماده مقید ضمانت اجرای حبس تأدیبی شده است.^(۱)

۲-۱-۲. قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی

در این قانون ماده ۸ و ۷ در خصوص ضمانت اجرای کیفری تدوین شده است. ماده ۷ در مورد شخص حقیقی و حقوقی است و کلمه شخص به هر دو شخص اشاره دارد و ماده ۸ در مورد جبران خسارت در جایی است که شخص حقوقی متخلف باشد.

لذا تنها ماده مربوط به ضمانت اجرای کیفری در این قانون ماده ۷ می‌باشد که برای افرادی که عالماً و عامداً مقررات مواد ۱ و ۲ و ۳ را نقض کنند و افرادی که اشیای مذکور در ماده ۳ را که به‌طور غیرمجاز در خارج تهیه شده به کشور وارد یا صادر کنند حبس جنحه‌ای سه ماه تا یک سال پیش‌بینی کرده است. ماده ۱ این قانون، حق تجدید چاپ، تکثیر، نشر و پخش و بهره‌برداری را دربردارد که ماده ۲ تکثیر از طریق چاپ افسست یا عکس‌برداری یا طرق مشابه (تکثیر به همان زبان و شکل اصلی بدون اجازه مؤلف) که از حقوق مادی پدیدآورنده هستند و ماده ۳ نسخه‌برداری یا ضبط یا تکثیر آثار صوتی ضبط شده بر روی نوار یا هر وسیله دیگر به قصد فروش را ممنوع کرده است. با عنایت به سه ماده بالا می‌بینیم که در این قانون ماده ۷ صرفاً در مورد حقوق مادی ضمانت اجرا مقرر کرده است و درباره حمایت از حقوق معنوی هیچ صحبتی به میان نیاورده است.

به نظر می‌رسد از آنجا که عناوین مورد حمایت این قانون عبارت است از

۱. البته با عنایت به بند ۲ ماده ۳ قانون وصول برخی درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸ قاضی می‌تواند مجازات را در این موارد به جزای نقدی بدل کند.

کتب و نشریات و آثار صوتی که همه این موارد در بندهای ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان وجود دارد و ماده ۱۱ قانون ترجمه و تکثیر نیز مقرر داشته، مقررات این قانون در هیچ مورد حقوق اشخاص مذکور در قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان را نفی نمی‌کند و محدود نمی‌سازد، شاید بتوان از مجموع این دو ماده حمایت از حقوق معنوی پدیدآورندگان مورد حمایت قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی را با استفاده از قانون حمایت مؤلفان، مصنفان و هنرمندان برقرار کرد و از ضمانت اجرای آن قانون در این خصوص بهره جست.

۲-۱-۳. قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای

در مورد تجاوز به حقوق معنوی ماده ۳ نام، عنوان و نشان ویژه اثر که معرف نرم‌افزار است را مورد حمایت قرار داده و مقرر کرده: اگر نام، عنوان و نشان ویژه اثر برای نرم‌افزار دیگری به کار رود که القاء شبهه کند. مجازات ماده ۱۳ یعنی حبس از ۹۱ روز تا شش ماه و جزای نقدی از ده میلیون تا پنجاه میلیون ریال اعمال می‌شود.

در ماده ۹ این قانون نیز یک شرط برای طرح دعوی نقض در نظر گرفته شده و آن هم تأییدیه فنی است که توسط شورای عالی انفورماتیک یا وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و یا مرجع ثبت شرکتها داده می‌شود و همچنین می‌بایست تقاضای ثبت نیز حسب مورد به مراجع بالا تقدیم شده باشد و گواهی آن ارائه شود و ماده ۱۶ حمایت را منوط به این می‌کند که نرم‌افزار برای اولین بار در ایران تولید و توزیع شده باشد. ماده ۱۳ این قانون نیز در یک عنوان کلی نقض حقوق شناخته شده در قانون را که از ماده ۱ تا ۶ احصا شده مستلزم مجازات حبس یا جزای نقدی می‌داند.

۲-۱-۴. قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴/۱۲/۲۶ و اصلاحی ۱۳۷۹/۱/۳۰

قانون مطبوعات چند ماده دارد که در این ارتباط قابل ذکر است از جمله بند ۱۰ و ۱۱ ماده ۶ که سرقت ادبی و تحریف مطالب دیگران را جرم دانسته

است. در تیصره این ماده سرقت ادبی تعریف شده است که عبارت است از: نسبت دادن عمدی تمام یا بخش قابل توجهی از آثار و نوشته‌های دیگران به خود یا به غیر ولو به صورت ترجمه، که مجازات آن ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی می‌باشد. در ماده ۷ نیز در بند ج: انتشار نشریه به نحوی که با نشریات موجود یا نشریاتی که به طور موقت یا دائم تعطیل شده‌اند از نظر شکل یا علامت اشتباه شود ممنوع شده است. البته این ماده بیشتر از آنکه به نقض حقوق نشریات سابق مرتبط باشد، جنبه سیاسی دارد.

ماده ۳۳ این قانون در حمایت از حقوق معنوی صاحب نشریه در مورد نام و علامت نشریه مقدر می‌دارد: هرگاه در انتشار نشریه نام یا علامت نشریه دیگری ولو با تغییرات جزئی تقلید شود، به طوری که برای خواننده امکان اشتباه باشد از انتشار آن جلوگیری و مرتکب به حبس تعزیری شصت و یک روز تا سه ماه و جزای نقدی از یک میلیون ریال تا ده میلیون ریال محکوم می‌شود.

از مواد بالا کاملاً واضح است که قانون مطبوعات از حقوق معنوی و آن هم بعضی از شقوق این حق حمایت به عمل می‌آورد و آن را جرم و قابل مجازات می‌داند و در خصوص حقوق مادی نشریات و مطبوعات و حقوق مادی و معنوی ارائه‌کنندگان اثر در آنها ساکت است. در این موارد می‌توان به قوانین عام، همچون قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان استناد کرد.

۱-۲-۵. قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری دخالت می‌کنند ماده ۱ این قانون مقرر می‌دارد: «هر شخصی که مبادرت به هرگونه اعمالی برای معرفی آثار سمعی و بصری غیرمجاز به جای آثار مجاز نماید یا موجب تضییع حقوق صاحبان اثر شود اعم از جعل برچسب رسمی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی که بر روی اثر الصاق شده یا تعویض نوار یا محتوای داخل کاست و نوار دارای برچسب و نظایر آن بر حسب مورد علاوه بر مجازات جعل و پرداخت خسارات وارده، در جایی که تضییع حقوق صاحبان حق

شده، جریمه نقدی هم می‌شود.

شاید تصور شود این ماده، با عبارت «غیرمجاز» صرفاً نوارهای مبتذل و غیراخلاقی را مدنظر داشته باشد، اما از ادامه ماده و مواد بعدی مشخص می‌شود که تجاوز به حقوق صاحبان آثار به صورت غیرمجاز نیز مدنظر بوده است.

از جمله در ماده ۲ مقرر شده: هرگونه فعالیت تجاری مثل تکثیر، تولید، توزیع نوارها و آثار صوتی نیاز به اخذ مجوز از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دارد.

۲-۱-۶. قانون تجارت الکترونیکی

در فصل دوم این قانون در مبحث اول با عنوان حمایت از حق مؤلف در بستر مبادلات الکترونیکی در ماده ۶۲ و ۶۳ آمده است؛ در صورتی که تکثیر و اجرا و توزیع آثار مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان و قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی و قانون پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای به صورت داده پیام باشد، این قانون در مورد آنها قابل اجراست. ضمانت اجرای این دو ماده در مبحث چهارم با عنوان نقض حفاظت از داده پیام در بستر مبادلات الکترونیکی آمده است. فصل اول در نقض حق مؤلف مقرر می‌دارد «هرکس در بستر مبادلات الکترونیکی با تکثیر، اجرا و توزیع (عرضه و نشر) مواردی که در قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۹/۳ و قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۹/۲۶ و قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۱۴ منوط بر آنکه امور مذکور طبق مصوبات مجلس شورای اسلامی مجاز شمرده شود، در صورتی که حق تصریح شده مؤلفان را نقض نماید به مجازات سه ماه تا یک سال حبس و جزای نقدی به میزان پنجاه میلیون ریال محکوم خواهد شد.

مهم‌ترین اشکال وارد بر این ماده آن است که می‌گوید: در صورتی که قوانین مذکور طبق مصوبات مجلس مجاز شمرده شود، لیکن شورای نگهبان در مورد قوانین جاریه در مورخ ۱۳۶۵/۴/۱۸ نظری داده است که به موجب آن «نظر به اینکه قوانین جاریه کشور در صورتی از لحاظ قانون اساسی منع اجرائی دارد که با قانون اساسی نسبت به قوانین جاریه به تفسیر شورای نگهبان نیاز داشته باشد، مادام که شورای نگهبان نظر تفسیری نداده باشد، آن قوانین منع اجرائی ندارد و جواز اجرای آن قوانین به اصل خود باقی است». با استناد به همین نظر نیازی به قسمت اخیر این ماده نمی‌باشد.

۷-۱-۲. پیش‌نویس قانون مالکیت ادبی و هنری

در پیش‌نویس قانون حمایت مؤلفان و مصنفان که البته بارها تغییر کرده و نسخه اولیه آن در دست نگارنده است بند ۳ ماده ۲۸ به مجازات کیفری نقض حقوق شناخته شده اختصاص دارد.

۸-۱-۲. پیش‌نویس لایحه جرائم رایانه‌ای

در پیش‌نویس لایحه جرائم رایانه‌ای^(۱) نیز ماده ۱۷ و ۱۸ آن به حقوق مالکیت فکری اختصاص یافته و تجاوز بدان جرم شناخته شده است. براساس ماده ۱۷ هرکس از طریق سیستم رایانه‌ای یا مخابراتی فیلم یا تصویر یا صوت دیگری را تغییر دهد یا تحریف نماید و منتشر سازد یا با علم به تحریف یا تغییر انتشار دهد به نحوی که منجر به هتک حرمت یا ضرر غیر شود به حبس از ۹۱ روز تا شش ماه یا پرداخت جزای نقدی از دو میلیون و پانصد هزار تا پنج میلیون ریال محکوم خواهد شد.

۱. این قانون توسط کمیته مبارزه با جرائم رایانه‌ای، مرکز مطالعات توسعه قضائی تهیه و تدوین شده است.

۲-۲. ضمانت اجرای کیفری حقوق مالکیت ادبی و هنری در موافقت‌نامه
تریپس و برخی موافقت‌نامه‌های بین‌المللی مرتبط

۲-۲-۱. موافقت‌نامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (تریپس)
بند ۱ قسمت دوم موافقت‌نامه تریپس به حق کپی برداری و حقوق مرتبط با آن
پرداخته است. و مواد ۹ الی ۱۴ به این موارد اختصاص داده شده است. در
ماده ۹ بر این امر تأکید شده است که اعضا ماده ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن ۱۹۷۱
و پیوسته‌های آن را رعایت خواهند کرد و به جز ماده ۶ مکرر در خصوص
حقوق معنوی، بعد از آن در بخش سوم این معاهده و به طور مفصل در
چندین بخش، به تفصیل مقرراتی در خصوص اجرای حقوق مالکیت فکری
و نقض آن آورده است.

در موافقت‌نامه تریپس به طور کلی و به خصوص مباحث مربوط به اجرای
حقوق ضمانت اجرای کیفری جایگاه مهمی ندارد و این موافقت‌نامه در مواد
مختلف، تقریباً در هیچ ماده‌ای ضمانت اجرای کیفری را تجویز نکرده است.
ماده ۴۲ وسایل جبران خسارت حقوقی و اداری را آورده و ذیل عنوان
رویه‌های عادلانه و منصفانه، از طرفین معاهده خواسته است حقوق مدعی و
مدعی علیه را رعایت کنند و در قوانینشان به نحو شایسته آن را لحاظ کنند.
ماده ۴۳ نیز مربوط به مدارک مورد استناد و ماده ۴۴ راجع به دستورات کتبی
دادگاه است. به همین ترتیب تا ماده ۶۰ موافقت‌نامه مربوط به طرق مختلف
جبران خسارت مدنی و رویه‌های اداری است و صرفاً بخش پنجم با عنوان
«آئین دادرسی کیفری» در ماده ۶۱ اعضا را در موارد خاصی ملزم به تعیین
ضمانت اجرای کیفری ساخته است که هم در حقوق مالکیت ادبی و هنری و
هم در مالکیت صنعتی کاربرد دارد. این ماده مقرر می‌دارد:

«اعضا حداقل در مورد جعل عمدی علامت تجاری یا سرقت حق
کپی برداری در مقیاس تجاری، آیین دادرسی و مجازات‌های کیفری مقرر
خواهند داشت، وسایل جبران خسارت شامل زندانی کردن و یا اخذ جریمه

تقدی کافی به عنوان یک عامل بازدارنده به گونه‌ای منطبق با سطح مجازات‌های معمول در مورد جنایات دارای شدت مشابه خواهند بود. در موارد مقتضی و وسایل جبران خسارت همچون توقیف، ضبط و معدوم کردن کالاها، مواد و ابزارهایی را شامل می‌شود که در ارتکاب جرم بیشترین استفاده از آنها شده است. اعضا می‌توانند در سایر موارد نقض حقوق مالکیت معنوی به‌ویژه در مواردی که ارتکاب آنها تعمدی و در مقیاس تجاری بوده آئین دادرسی و مجازات‌های کیفری مقرر دارند».

این ماده نشان می‌دهد در موافقت‌نامه تریپس سعی شده است از ضمانت اجرای کیفری به طور حداقلی و صرفاً در برابر شکستن مهم‌ترین ارزشها استفاده شود و این سیاستِ درستی است چرا که توسل به اقدامات کیفری در حقوق مالکیت فکری به‌ویژه در نقض حقوق مادی چون انگیزه مالی دخیل است چندان مؤثر نیست، از دیگر سو اثرات و لطمات این اعمال بر اجتماع در حدی نیست که مفید به شدیدترین نوع ضمانت اجرا شود.

۲-۲-۲. کنوانسیون برن

طبق کنوانسیون در مورد آثاری که مؤلف آن وجود دارد خود وی در صورت تجاوز به حقوق قانونی او اقامه دعوی خواهد کرد و ماده ۱۵ کنوانسیون در بند ۴ مقرراتی برای شکایت و اعمال حق نسبت به تجاوز در مورد آثاری که با نام مستعار یا بدون نام منتشر شده‌اند و در آثار منتشر نشده و آثار سینمایی و آثار مؤلفان ناشناس، مقرر کرده است.

در صورتی که نام مؤلف ولو به صورت نام مستعار در اثر ذکر شود اما به گونه‌ای که تردیدی در هویت او باقی نگذارد، خود او می‌تواند در کشورهای عضو اتحادیه در صورت تجاوز به حقوقش، اقامه دعوی کند. در مورد آثار سینمایی نیز شخص یا گروهی که نام آنها در اثر سینمایی به شکل معمول منعکس شده باشد، در صورت نبود دلایل مغایر، به عنوان سازنده اثر شناخته خواهند شد و در آثار بدون نام یا آثار با نام مستعار که نام نویسنده و

هویت او از نام مستعار قابل شناسایی نیست. ناشری که نام او روی اثر آمده است در صورت نبود دلیل مغایر، نماینده مؤلف شناخته می‌شود. و در این مقام مجاز است برای حفظ حقوق او اقدام کند. اجرای این قسمت پس از آن که مؤلف هویت خود را آشکار و ادعای خود را در مورد تألیف اثر به اثبات برساند، متوقف خواهد شد.

در مورد آثار منتشر نشده، وقتی هویت مؤلف ناشناخته است اما شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد او تبعه یکی از کشورهای عضو است، آن کشور به لحاظ قانونی وظیفه دارد مرجع صالحی را برای محافظت از حقوق او در کشورهای عضو اتحادیه تعیین و معرفی کند.

ماده ۱۶ نیز در خصوص تکثیر غیرقانونی، ضمانت اجراهایی از جمله توقیف کالاها قرار داده است، بند یک ماده ۱۶ مقرر می‌دارد: آثاری که به صورت غیرقانونی در کشورهای عضو یعنی جایی که آثار تحت حمایت قانونی قرار دارند، تکثیر می‌شوند، توقیف و جمع‌آوری خواهد شد.

بند دو: بند اول شامل آثاری که از کشورهای دیگر، جایی که حمایت از آثار صورت نمی‌گیرد یا متوقف گردیده، وارد می‌شوند نیز می‌شود. و بند سه نحوه توقیف را منطبق با قوانین هر یک از کشورها می‌داند.

۲-۲-۳. عهدنامه مالکیت ادبی و هنری سازمان جهانی مالکیت فکری^(۱)

این کنوانسیون در ماده ۱۱ خود تکلیفی برای تدابیر فنی معین کرده است و مقرر داشته «طرفهای متعهد حمایت قانونی و کافی و ضمانت اجرای مؤثری را برای مقابله با تخلف از حقوقی که پدیدآورندگان آثار برای اجرای حق خود طبق این عهدنامه و یا کنوانسیون برن اتخاذ کرده و اقدامات غیرمجاز را از دیدگاه پدیدآورندگان اثر یا قانون پیش‌بینی خواهند کرد».

1. WIPO Copyright Treaty (WCT)

مصوب کنفرانس دیپلماتیک وایپو درباره باره‌ای مسائل مربوط به مالکیت ادبی و هنری و حقوق منجوزان، ۲۰ دسامبر ۱۹۹۶ ژنو.

۳. ضمانت اجرای اداری و گمرکی

در مورد استفاده از ضمانت اجرای اداری و گمرکی در حقوق ایران به ویژه در حقوق مالکیت فکری تدابیر لازم و کافی اندیشیده نشده و استفاده بجا و شایسته‌ای از این دسته ضمانت اجراها صورت نگرفته است. در قوانین فعلی به صورت بسیار محدودی از ضمانت اجرای اداری همچون ابطال ثبت یا ابطال گواهی نامه اختراع و... استفاده شده است.

۳-۱. ضمانت اجرای اداری و گمرکی حقوق مالکیت ادبی و هنری در حقوق ایران

۳-۱-۱. قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان

در هیچ ماده‌ای از این قانون و حتی در آیین‌نامه اجرایی آن در قبال نقض حقوق شناخته شده ضمانت اجرای اداری و گمرکی تجویز نشده است. شاید یک دلیل این باشد که در حقوق مالکیت ادبی و هنری، آثار بدون احتیاج به ثبت و گواهی ثبت می‌توانند مشمول حمایت باشند، اما این امر نمی‌تواند علی‌رغم اینکه توجه‌گر عدم وجود برخی ضمانت اجرای اداری هست، در مورد عدم استفاده از ضمانت اجرای اداری مطرح شود.

۳-۱-۲. قانون ترجمه و تکثیر کتب، نشریات و آثار صوتی

در کل این قانون هیچ ماده‌ای به چشم نمی‌خورد که حاوی ضمانت اجرای اداری و گمرکی باشد، گویا که نویسندگان این قانون به هیچ وجه تصور واردات یا صادرات کالاهای مشمول این قانون را نداشتند که استفاده از ضمانت اجرای اداری یا گمرکی را در قانون به کار گیرند.

۳-۱-۳. قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای

ماده ۱۲ این قانون یک ضمانت اجرای اداری را مقرر کرده است: «به منظور حمایت عملی از حقوق یاد شده در این قانون، نظم بخشی و ساماندهی فعالیت‌های تجاری رایانه‌ای مجاز، نظام صنفی رایانه‌ای توسط اعضای صنف یاد شده تحت نظارت شورا به وجود خواهد آمد. مجازات‌های مربوط به

تخلفات صنفی مربوط، برابر مجازاتهای یاد شده در لایحه قانونی امور صنفی می باشد».

۲-۳. ضمانت اجرای اداری و گمرکی موجود در موافقت نامه ترپس و

کنوانسیون برن

۱-۲-۳. موافقت نامه ترپس

بخش چهارم موافقت نامه ترپس با عنوان «الزامات خاص اقدام در مرزها» مقررات مفصل و قابل استفاده ای در خصوص ضمانت اجرای گمرکی دارد. ماده ۳۶ در خصوص مدارهای یکپارچه ای است که بدون اجازه صاحب حق ساخته شده که وارد کردن آنها غیر قانونی است لذا می توان آنها را توقیف کرد. ماده ۴۴ نیز از اختیار مقامات قضائی جهت توقیف ورود کالاهای وارداتی مستلزم نقض حق، به چرخه تجاری و جلوگیری از ترخیص این کالاها از گمرک صحبت کرده است.

ماده ۵۰ در بند الف، راجع به جلوگیری از ورود کالاهای مستلزم نقض حق پس از ترخیص از گمرک مقرراتی دارد، همچنین ماده ۵۱ در مورد تعلیق ترخیص توسط مقامات گمرکی است و ماده ۵۲ درخواست تعلیق ترخیص را مقرر کرده و مواد بعدی آن دادن وثیقه، دادن اطلاعات در مورد کالاها، مدت تعلیق و جبران خسارت از سوی مدعی در صورت اقدام و عمل اشتباه از سوی وی می باشد و در نهایت ماده ۵۷ حق اطلاعات و بازرسی مدعی از کالاها را بازداشت شده را مقرر می دارد.

۲-۲-۳. کنوانسیون برن

صرفاً در بند ۲ و ۳ ماده ۱۶ این کنوانسیون مواردی در خصوص توقیف محصولات وارداتی متضمن نقض حق آمده است که البته نحوه توقیف به مقررات داخلی کشورها واگذار شده است.

همان طور که می بینیم استفاده از ضمانت اجرای اداری در کنوانسیونها

نیز جایگاه بالایی ندارد و فقط در موافقت‌نامه ترپس است که ضمانت اجراهای گمرکی یک فصل خاص به خود اختصاص داده است. شاید علت آن باشد که اعمال یا تعبیه ضمانت اجراهای اداری چیزی است که در حقوق هر کشوری جنبه خاص و مختص به همان‌جا را دارد و اهمیتی که ضمانت اجراهای مدنی و کیفری از آن برخوردار می‌باشند را ندارد.

نتیجه

یکی از مهم‌ترین ابعاد تکمیلی شناسایی یک حق، تعیین ضمانت اجرا برای نقض آن حق می‌باشد. حقوق مالکیت‌های ادبی و هنری نیز از این امر کلی مستثنی نیست.

ضمانت اجراهای موجود در قوانین بر سه دسته است، ضمانت اجراهای کیفری در موارد نقض شدید حق که موجب لطمه به منافع عمومی است به کار می‌رود. ضمانت اجرای مدنی که بر جبران خسارت زیان‌دیده تأکید دارد و ضمانت اجرای اداری که حل مسائل بدون مراجعه به دادگاه را مدنظر قرار می‌دهد.

در موافقت‌نامه‌های بین‌المللی نیز همین سه دسته به علاوه ضمانت اجراهای گمرکی در موارد صادرات و واردات برای مقابله با نقض حق در مقیاس تجاری و وسیع پیش‌بینی شده است. لیکن مهم‌ترین تفاوت بین قوانین ما و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی در اولویت‌بندی استفاده از ضمانت اجراهاست در حالی که تقریباً در تمامی قوانین مربوط به حقوق مالکیت‌های فکری در حقوق ایران بدون توجه به نوع نقض حق و شدت و ضعف آن اولویت با ضمانت اجرای کیفری است و از ضمانت اجرای مدنی به عنوان یک ضمانت اجرای تکمیلی برای جبران خسارت ناشی از جرم استفاده شده و عملاً ضمانت اجراهای اداری و گمرکی هیچ جایگاهی ندارد، در موافقت‌نامه‌های بین‌المللی و به خصوص موافقت‌نامه ترپس به نحو

شایسته‌ای از ضمانت اجرای مدنی و جبران خسارت به عنوان مهم‌ترین ضمانت اجرا استفاده شده و از ضمانت اجرای کیفری به صورت حداقلی و فقط در موارد نقض مهم‌ترین حقوق و نقض حق عامدانه استفاده شده و همچنین ضمانت اجرای اداری و گمرکی نیز جایگاه مهمی دارند. به نظر می‌رسد که استفاده از شیوه موجود در کنوانسیونهای بین‌المللی و اولویت‌بندی استفاده از ضمانت اجراها امری است که در اصلاح قوانین باید مورد توجه قانون‌گذار قرار گیرد.

فهرست منابع

۱. انصاری (باقر)، شیخ الاسلامی (جهانسوز)، مهدی زاده (مهدی)، پروانه (تیلا)، مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی، انتشارات ریاست جمهوری، چاپ اول ۱۳۸۱.
۲. دلماس مارتی (مری)، نظامهای بزرگ سیاست جهانی جلد اول، ترجمه نجفی ابرندآبادی (علی حسین)، چاپ اول نشر میزان، ۱۳۸۱.
۳. دل وکیو، فلسفه حقوق، ترجمه واحدی (جواد)، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۰.
۴. زینالی (امیرحمزه)، بررسی قوانین کیفری ایران از نظر جرم‌زایی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲.
۵. صادقی نشاط (امیر)، حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای کامپیوتری، انتشارات سازمان برنامه و بودجه کشور، ۱۳۷۶.
۶. عمرانی (لیلی)، حقوق مالکیت معنوی پیشرفت و دانش را میسر می‌سازد، ماهنامه بررسیهای بازرگانی، شماره ۱۵۱، فروردین ۱۳۷۹.
۷. کاتوزیان (ناصر)، الزامهای خارج از قرارداد، ضمان قهری، جلد اول، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
۸. نوروزی (علیرضا)، حقوق مالکیت فکری، حق مؤلف و مالکیت صنعتی، نشر چاپار، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۹. وکیل (امیرساعد)، حمایت از مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و حقوق ایران، انتشارات مجید، ۱۳۸۳.